

Тетяна Гончарук, д.ф.н., професор, завідувач кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету.

Михайлина Шумка, к.ф.н, доцент кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету

Гроші та християнин: євангельський контекст

Наявність грошей — необхідна умова для участі конкретного суб'єкта в ринковому процесі. Гроші є тією реальністю, з якою ми постійно стикаємось у нашій повсякденності. Гроші створюють нам проблеми і коли вони є, і коли їх немає. Нам тільки здається, що ми керуємо грішми, проте все навпаки: це гроші керують нами. І варто припустити думку відомого поета, лауреата Нобелівської премії Й. Бродського, що гроші можуть виступати п'ятим елементом, стихією поряд із визнаними чотирма: земля, вода, вогонь, повітря. Гроші можуть зробити з нас господаря, водночас ми можемо стати їхніми рабами. Наша влада над грішми реальна настільки, наскільки ми можемо допустити їхню владу над собою. Про гроші писали протягом багатьох століть. Проте, перечитавши всі зібрані праці всіх часів та народів, ми все одно будемо відчувати, що не знайшли конкретного пояснення природи та сутності грошей. У сучасній економіці гроші розглядаються як «засіб обміну», економіка ставить перед собою задачу з'ясувати, скільки їй потрібно грошей, як складається пропозиція грошей, якою є структура грошей. Однак, як би детально не підходили економісти до вирішення поставлених задач стосовно грошей, вони не зможуть проникнути в «тайну» грошей, зрозуміти їхню природу і роль у житті суспільства. Для цього необхідний філософський аналіз, який зможе охопити всі форми проявів сутності грошей. Аби витворити цілісну картину грошей, потрібно провести їхній аналіз не тільки як засобу обміну, а й мети. Як засіб, гроші сприяють розвитку торгівлі, формують господарський механізм, а як мета обміну — гроші здійснюють значний вплив на розвиток людини, на її діяльність, на відношення до праці. Про те, як гроші стали капіталом, писав Маркс, а про зростання влади грошей над діями людей, коли вони стають метою, писав

Г. Зіммель. Гроші змінили систему людських цінностей, ставши самі по собі цінністю. Проте їхня цінність не впливає із природи їхнього походження, а із змісту того суспільного процесу, який вони опосередковують, роблять його можливим.

На сьогодні у світі не існує ідеї сильнішої і пристраснішої за ідею мати гроші, і чим більше, тим краще. Це бажання збуває кожного, від малого до великого, незалежно від віросповідання і кольору шкіри, соціального статусу і статевої приналежності. І навіть якщо грошей у вас дуже багато, їх ніколи не буває достатньо.

Але якщо в житті не християнина рідко виникають філософські думки про те, чи добре мати багато грошей, чи ні, то віруючі часто-густо відмовляють собі в можливості володіти великим обсягом грошей, мотивуючи це спокусою. «Люди будуть самолюбні, грошлюбні [...] , які думають, що побожність – засіб прибутку. Обминай таких. Від таких відвертайся», – говориться у посланнях Павла до Тимофія [1]. Давайте спробуємо розглянути кілька думок на тему ставлення християнина до грошей.

Кожне покоління християн випробовується спеціально для нього визначеним тестом. Кожен період часу має свою спокусу, провокацію. І благо тому, хто розпізнає, за чим ховається спокусник. А він завжди ховається за тим, що найбільш бажано, що найбільш популярне і що інтригує – на сьогодні це гроші.

Ще ніколи церковна кафедра не чула так багато проголошень про гроші, багатство, процвітання, як нині. Складається враження, що Євангеліє Ісуса Христа трактується в першу чергу як слово про гроші. Але це зовсім не так. Гроші дуже важливі в нашому житті, вони є практично в кожній людині у цьому світі – в більшій чи в меншій кількості. Тому цілком нормально, що і у Біблії говориться про гроші. Шістнадцять з тридцяти восьми біблійних притч розповідають про те, як розпоряджатись грошима і майном. Те, що Ісус Христос говорив про гроші набагато більше, ніж про інші речі дуже дивує. За підрахунками Говарда Дейтрона Біблія містить приблизно 2350 рядків, в яких йдеться про гроші та майно. Наше відношення до грошей показує наше

правдиве відношення до Самого Бога. Про це сказав Ісус: «Ніхто не може двом панам служити: бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або триматиметься одного, а того знехтує. Не можете Богові служити – і мамоні» (Мт.6,24). Мамона – зла духовна сила, демонічне ество, яке діє в світі, впливає на людей і робить їх рабами через відношення до грошей.

У посланні апостола Павла до Галатів 2:20 написано: «І живу вже не я, а Христос проживає в мені». Інакше кажучи: «Моє життя належить після покаяння не мені, але Христу», а отже і гроші мої теж належать тепер Йому. Бог часто призиває нас у Своєму Слові віддати Йому право розпоряджатись нашими грішми – це великий крок віри. Але Божий принцип – це факт: чим більше я віддаю Богові, тим більше я одержую з Його руки; коли віддаємо, приходять благословення ! [2].

Ректор Київської духовної академії і семінарії, архієпископ Української Православної Церкви Київського патріархату Дмитрій (Рудюк) на запитання: «Чи багатство – це гріх?» дає коротку і дуже чітку відповідь: «Саме по собі – ні», і пояснює: «Звісно, гроші, зароблені неправедним шляхом, небезпечні для людини. Якщо ж людина заробила гроші власною працею і з легкістю може поділитися ними з бідними, таке багатство благословляється Богом. Але це не означає, що людина ніколи не втратить грошей – Господь може випробовувати її віру і залишити її ні з чим». Як же людині, яка живе в умовах доволі жорстокої конкуренції, поєднувати боротьбу за місце під сонцем з християнськими чеснотами? «Віра – дуже інтимна річ. Суміщати духовність і соціальність можна, хоча й важко. Гонитва за багатством багатьох псує, але Господь благословляє людину, яка знайшла баланс між духовним та соціальним, обрала свій шлях і твердо по ньому йде».

Інший український духовний діяч – глава Української Греко-Католицької Церкви кардинал Любомир Гузар також висловлює свою думку про гроші в житті сучасного християнина і у суспільстві в цілому. В одному із своїх інтерв'ю [агентству «Glavred.info», 7 вересня 2007 року, Ольга Годованець] називає нашу політику «дешевою», обумовленою грошима. «Кожен хоче нагромадити якнайбільше грошей. Ті, хто вже нагромадив, хочуть ще більше, а

всі інші – залишаються бідними та безправними [...]. Оце є нашою трагедією. Між багатими та бідними в Україні є велика прірва, якої ніхто не старається серйозно заповнити чимось іншим. Ми живемо в період войовничого матеріалізму». Як часто багаті люди йдуть до церкви? «Вони тоді йдуть, коли щось втрачають. Із такими людьми дуже трудно говорити, бо їм здається, що все мають – навіщо їм Бог? Вони не відчують потреби [...]». Хто є правдиво багата людина? «Та, яка виросла з багатством, для якої гроші не є вершиною всього, яка має кошти і вміє з ними жити, вміє їх уживати. Така людина буває правдиво побожна. Бо гроші не є метою чи змістом її життя. Це нормальні люди, які вміють ділитися своїм багатством [...]. Гроші, безумовно, є засобом для власної вигоди, але мають служити, а не володіти кимсь іншим [...]. Небезпека в тому, щоб ми знову не повернули назад. І щоб кошти в руках людей, які не мають розуміння правди, не почали впливати на мас-медіа та руйнувати свободу слова [...]. А що, власне, дуже утруднює піднести людей морально, дати якісь принципи послідовного, справедливого, правдивого існування – це грошлюбство. В нас гроші ще голосно говорять. Лихом, бачите, є ті гроші та той спадок, який нам залишили, – викривлена моральність. Це є речі, від яких ми ще дуже потерпаємо, які потребують більше часу, аби від них відучитися – подолати в собі оту схильність існувати за принципами вигоди замість того, щоб жити зі справжнім почуттям Божим і за людськими законами» .

Корисною при розгляді даного питання може виявитись робота Григорія Сковороди «Вхідні двері до християнського добродія», написана ним для «молодого шляхетства» у другій половині XVIII століття. Український філософ трактував Святе Письмо часто абсолютно в неканонічний спосіб, і при тому залишався улюбленим автором навіть серед релігійних діячів. Надзвичайно симптоматичним для сьогодення є нагадування Григорієм Савичем про те, що щастя не сконцентроване на Канарських островах, він рекомендує нам не напружуватись над «важкими завданнями» по здобуттю цього щастя. В праці знаходимо цінну цитату: «...подяка блаженному Богові за те, що потрібне зробив нетрудним, а трудне – непотрібним»... [3, 274].

Що ж таке доброчестя, воно ж – благочестя? Це той спосіб життя, за якого тільки Бог стоїть в центрі всіх інтересів, це поєднання відданості Богу та морально чистої поведінки.

Мимоволі постає питання: чи справді ті гроші такі нехороші? Як же сучасний християнин повинен ставитись до грошей?

Будь-яка людина колись мріяла бути багатю. Адже гроші відкривають численні можливості: подорожі, покупки, будинки, автомобілі... Всі хочуть володіти. А відношення до грошей перш за все повинне бути правильним. Давайте розглянемо дуже яскраві приклади з Біблії.

«І запитався Його один із начальників, говорячи: Учителю Добрий, що робити мені, щоб впадувати вічне життя? Ісус же йому відказав: Чого звеш Мене Добрим? Ніхто не є Добрий, тільки Сам Бог! Знаєш заповіді: Не чини перелюбу, не вбивай, не кради, не свідчи неправдиво, шануй своїх батька та матір. А він відказав: Усе це я виконав від юнацтва свого! Як почув це Ісус, то промовив до нього: Одного тобі ще бракує: розпродай усе, що ти маєш, і вбогим роздай, і матимеш скарб свій на небі. Вертайся тоді, та й іди вслід за Мною! А він, коли почув це, то засумував, бо був вельми багатий. Як побачив Ісус, що той засумував, то промовив: Як тяжко багатим увійти в Царство Боже! Бо верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство увійти...» [4].

Доцільно тут дати деяке пояснення, щоб запобігти суто буквальному розумінню Божих слів. За часів Ісуса в Єрусалимі голчиним вушком називався вузький прохід коло міських воріт, і увечері, коли брама зачинялася, в місто можна було потрапити лише через цей прохід. Зрозуміло, що нав'ючений різним багажем верблюду через такий отвір пройти не міг, він не пропускає тварину так само, як людину – її прив'язаність до свого майна. Тобто, застосувавши дану метафору, Ісус показав надзвичайну трудність, необхідність великих зусиль, щоб одержати спасіння, для людини, яка так сильно прив'язана до земних благ і якій так важко від них відмовитись, з ними попрощатись.

Наведемо протилежний випадок. «А коли на місце Ісус підійшов, то поглянув угору до нього й промовив: Закхею, зійди зараз додолу, бо сьогодні

потрібно Мені бути в домі твоїм ! І той зараз додолу ізліз, і прийняв Його з радістю. А всі, як побачили це, почали нарікати, і казали: Він до грішного мужа в гостину зайшов! Став же Закхей та й промовив до Господа: Господи, половину маєтку свого я віддам ось убогим, а коли кого скривдив був чим, верну вчетверо. Ісус же промовив до нього: Сьогодні на дім цей спасіння прийшло, бо й він син Авраамів» [5].

У першому випадку ми бачимо людину, що любила матеріальне. Тобто – цей начальник не міг відмовитись від свого володіння. Він був залежний від грошей. На цьому прикладі Ісус дає нам зрозуміти, що ми не повинні любити гроші. Це не означає, що їх потрібно ненавидіти, ні. Просто треба бути чутливим до слів Господа і бути завжди готовим віддати йому все, що він дав нам. Кажуть, що гроші – корінь усього зла. Проте немає речей поганих і хороших. Тільки наші думки забарвлюють їх у відповідний колір. Погодьтеся, не можна сказати, чи є ніж хорошим, чи поганим. За допомогою ножа можна когось вбити, але ним можна також нарізати їжу. Тому можна твердити, що коренем усього зла є любов до грошей, яку мав начальник.

У другому прикладі Закхей не віддав все, що у нього було. Він показав Ісусові своє відношення до нажитого. Він не любив грошей. Він був готовий віддати їх. Готовність віддати, безкорисно поділитись – ось саме ті слова, що описують те відношення до грошей, яке ми повинні виробити в собі.

Отже, ми розуміємо, що Бог не проти того, щоб християнин був багатим. Навіть більше того, Він хоче, щоб ми мали у всьому достаток і може нам його дати!

«А Бог має силу всякою благодаттю вас збагатити, щоб ви, маючи завжди у всьому всілякий достаток, збагачувались всяким добрим учинком» [6].

Що потрібно для того, щоб мати фінансовий достаток? Соломон, наймудріша людина ділиться з нами своїм досвідом у своїх «Приповістях».

«Початок премудрості: мудрість здобудь, а за весь свій маєток здобудь собі розуму! Тримай її високо і підійме тебе, ушанує тебе, як ти її пригорнеш: вона дасть голові твоїй гарний вінок, пишну корону тобі подарує!» [7].

Соломон заохочує нас, щоб ми здобували розум, мудрість. Чому це так важливо? У мудрості є багатство, а початок мудрості – це «страх Господній». Іншими словами, Господь каже: «Матимеш страх переді Мною – матимеш і достаток». Переглянемо деякі із Соломонових приповістей.

Приповіді 10

2 Не допоможуть неправедні скарби, а справедливість від смерти визволяє.

3 Не допустить Господь голодувати душу праведного, а набуток безбожників згине.

4 Ледача рука до убогства веде, рука ж роботяща збагачує.

15 Маєток багатого – місто твердинне його, погибель убогих – їх злидні.

16 Дорібок праведного на життя, прибуток безбожного – в гріх.

22 Благословення Господнє збагачує, і смутку воно не приносить з собою.

Приповіді 11

2 Прийде пишність, та прийде і ганьба, а з сумирними мудрість.

4 Не поможе багатство в день гніву, а справедливість від смерти визволяє.

24 Дехто щедро дає, та ще додається йому, а дехто ховає над міру, та тільки бідніє.

25 Душа, яка благословляє, насичена буде, а хто поїть інших, напоєний буде і він.

28 Хто надію кладе на багатство своє, той впаде, а праведники зеленіють, як листя.

31 Коли праведний ось надолужується на землі, то тим більше безбожний та грішний! [8].

Ці істини написані кілька тисячоліть тому, але оскільки ми знаємо, що Господь вчора, сьогодні і навіки той самий, то навряд чи Він змінив Своє відношення до грошей.

Обговорюючи тему грошей, неможливо не згадати про милостиню. Щодня ми зустрічаємося з бідними, що просять грошей на вулиці. Більшість людей їх обминає. Але що каже про це Біблія?

«Не кажи своїм ближнім: Іди , і знову прийди, а завтра я дам, коли маєш з собою» [9].

«Хто просить у тебе, то дай, а хто хоче позичити в тебе – не відвертайся від нього» [10].

«Стережіться виставляти свою милостиню перед людьми, щоб бачили вас; а як ні, то не матимете нагороди від Отця вашого, що на небі» [11].

«Щоб таємна була твоя милостиня, а Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно» [12].

«Не складайте скарбів собі на землі, де нищить їх міль та іржа... Складайте ж скарби собі на небі!» [13].

Усталеним є вираз «вдовина лепта» на позначення щирої безкорисної пожертви. Він також пішов з Біблії – має місце у Євангелії від Луки 21:1-4: «І поглянув Він угору, і побачив заможних, що кидали дари свої до скарбниці; побачив і вбогу вдовицю одну, що дві лепті туди вона вкинула, і сказав Він: «Поправді кажу вам, що вбога вдовиця оця кинула більше за всіх! Бо всі клали від лишка свого в дар Богові, а вона поклала з убогства свого весь прожиток, що мала» [14]. Так Біблія диктує християнинові відношення, яке повинно бути в нього до грошей.

Чомусь склалось так, що словом «багатство» прийнято позначати добробут, пов'язаний із зовнішніми, а не внутрішніми чинниками, тобто з матеріальним достатком, а не з такими обставинами, як здоров'я або моральне задоволення. Проте, матеріальне багатство – не єдине багатство; їх багато – різних. І будь-яке багатство оцінюється за якоюсь шкалою пріоритетів. Ісус учив, що пріоритетним повинно бути духовне багатство [15].

Для істинного християнина багатство – це не апріорне зло, а один із засобів служіння Богові. Бог довіряє нам свої багатства, і ми відповідальні перед Ним за те, як ми ними розпоряджаємось. З іншого боку, розпоряджаючись цими багатствами, ми виступаємо як їх власники. У цьому часто і криється причина негативного відношення до будь-якого виду фінансових пожертвувань. Ми забуваємо, що «ми нічого не внесли до світу, і нічого не можемо винести» [16].

Гроші часто були і залишаються проблемою для тих, хто ними володіє в контексті відданості Богові. Особливо, якщо це великі гроші. Ісус учив, що

тому, хто сподівається на багатство, не можливо увійти до Царства Бога, а тих, хто прийняв Христа своїм Господом і Спасителем, важливо не «обзавестися» іншим паном: «Не можете служити Богові і мамоні» [17].

Питання відношення до багатства часто дорівнювало питанню спасіння або ж довіри більшому, духовному. «Отже, якщо ви в неправедному багатстві не були вірні, хто повірить вам істинне? І якщо в чужому не були вірні, хто дасть вам ваше?» [18].

Звертаємо вашу увагу на слово «чужому», цим Ісус ще раз підкреслює наше дійсне положення у володінні грошима. Те, що Бог називає «ваше» – це духовне, небесне, істинне. Це відношення Бога. Він визначив нам Небеса, нам потрібно тільки скромно прийняти такий безцінний дар і залишатись вдячним все наше життя.

Особливо багато вчення про багатство є у Старому Завіті. Іудеї вважали багату людину благословенною від Бога і такі люди найчастіше були шановані в народі. Для іудейського народу багатство завжди розцінювалось як дар від Господа. Бог, встановлюючи заповіт зі своїм народом, дав дуже чіткі заповіді і про відношення до прибутку, який збагачує. З цих заповідей видно: десятина – це святиня Господня, це було і є важливим не з економічної, а з духовної точки зору – більше для серця, не для гаманця. Для нас потрібно тільки прийняти цей принцип як Божий наказ, а не як примху людини. Тоді все стає на свої місця. Звичайно, ми зараз живемо не на сільськогосподарські доходи від урожаїв, а від зарплат, тому грошові пожертвування для нас – це та ж десятина.

Але якщо Старий Завіт вчить нас скоріше скільки давати, то Новий – як це робити. Наша праведність не в тому, щоб виконати мінімум, а в тому, щоб всім серцем шукати максимуму для Бога! Божими словами, грошові пожертвування в церкві не тільки покривають матеріальні потреби, а свідчать про покірність Богові і про шанобливе, відповідальне відношення до братів і сестер.

Цікавим є те, як формулює своє відношення до грошей релігія протестантизму. Зокрема, видатний німецький філософ Макс Вебер у своїй праці «Протестантська етика і дух капіталізму» намагається виправдати

людське прагнення до наживи, виходячи з пояснення ним господарювання не як засобу задоволення власних потреб, а як життєвого обов'язку протестанта, обґрунтованого релігійним страхом людини, котра втратила гарантію божого колективного спасіння, і тепер змушена своєю професією як покликанням не покладаючи рук працювати. Протестантська ідеологія має підприємницький і «бюргерський дух» – основу розрахунку, поміркованості, взірцевості, добропорядності.

Ідеалом Веберівської філософії є кредитоспроможна людина, яка, окрім того, що сама примножує власний капітал, допомагає робити це і іншим, менш в цьому успішним людям. Саме у примноженні капіталу криється самоціль і обов'язок кожного добродісного протестанта, і робити це він повинен з аскетичним самовідреченням. У Вебера капітал постає не апріорним злом, а подається як релігійно вмотивований утриманням від будь-якого марнотратства, все, що набуто працею, вкладається у подальшу справу, а не розтранжирюється, не викидається на марні утіхи, які служать лише чуттєвим насолодам. Загалом же капіталізм у протестантській етиці Вебера подається як необхідність, як основа культури людини. Його пояснення впливає не із безстрашності, безбожності, лихварства, цинічності, наживи, що виходить за межі всіх норм, а із бажання якнайефективніше служити Богові, довести Йому свою вартісність. Підприємницька діяльність для протестанта – особливий засіб служіння Господу.

Розмірковуючи над тим, як істинно побожний протестант повинен поводитись із своїм капіталом, Вебер називає «вбивством» марнування здатності грошей (навіть найдрібнішої монети) до самовідтворення і самопримноження – всі гроші повинні ділитись на дві частини: десятину прибутку – на церкву, милостиню, решту – на здобуття багатства подвигом самовідречення [19].

Гроші часто порівнюють із кров'ю, «кров'ю сучасного суспільства», це дуже вдала метафора, вона ніби-то багато що може пояснити. Але насправді і це визначення не точне! Гроші не можуть бути кров'ю, бо кров – нейтральна, а гроші – винятково агресивні. До того ж ця метафора може образити християн,

для яких кров – священна, і наповнена зовсім іншого смислу (особливо в святій тайні Євхаристії).

Гроші не пов'язані ні з релігією, ні з дохристиянськими віруваннями. Не пов'язані бодай тому, що релігія – це духовне, вище від грошей. Релігія створює догми і складає історії про те, як слід правильно ставитись до грошей, скільки їх потрібно мати і як до них прагнути чи не прагнути. Гроші усе пояснюють мовчки, не кажучи вам жодного слова, не будуючи храмів і не вимагаючи їм поклонятися.

Література

1. Послання апостола Павла до Тимофія друге 3:2.
2. Послання апостола Павла до Галатів 2:20.
3. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів у 2-х томах. Т 2. – К.: Наукова думка, 1973. – 576с.
4. Євангелія від Луки 18: 18-25.
5. Євангелія від Луки 19: 5-9.
6. Послання апостола Павла до Коринтян 9:8.
7. Приповіді Соломона 4:7-9.
8. Там же.
9. Приповіді Соломона 3:28.
10. Євангелія від Матвія 5:42.
11. Євангелія від Матвія 6:1.
12. Євангелія від Матвія 6:4.
13. Євангелія від Матвія 6:19-21.
14. Євангелія від Луки 21:1-4.
15. Євангелія від Луки 12:31-33.
16. Перше послання апостола Павла до Тимофія 6:7.
17. Євангелія від Луки 16:13.
18. Євангелія від Луки 16:11-12.
19. М. Вебер. «Протестанська етика і дух капіталізму». – К.: Основа, 1995.